

Gordana JOVIĆ-KRIVOKAPIĆ, istraživač saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd

RUSIJA U PAŠIĆEVOM PROJEKTU SPOLJNOPOLITIČKE ORIJENTACIJE NOVE JUGOSLOVENSKE DRŽAVE U JESEN (DECEMBAR) 1918. GODINE

Apstrakt

U članku se izlaže istorijat nastanka i sadržaj Pašićevog projekta spoljnopolitičke orijentacije novostvorene jugoslovenske države. Dat je, takođe i istorijat praćenja događaja u Carskoj Rusiji od februarske do oktobarske revolucije koji su bitno uticali na oblikovanje Pašićeve strategije borbe za stvaranje nove jugoslovenske države.

Francuska lađa prispela u Dubrovnik 6. decembra 1918. godine dovezla je Nikolu Pašića, šefa Radikalne stranke i vodećeg jugoslovenskog političara u novu otadžbinu - u kojoj ništa više nije bilo kao pre. Na pozdravni govor Pere Čingrije u dubrovačkoj luci Pašićev odgovor je bio: "Ako budemo složni ni jedno selo neće pripasti tuđinu".¹ Preko Mostara i Sarajeva, šaroliko društvo koje je pratilo Pašića prispelo je u Beograd 11. decembra. Tu su se nalazili Milan Kapetanović minisatar građevina (nove koalicione vlade Kraljevine Srbije stvorene u Parizu), Sima Zlatičanin narodni poslanik, Čingrija i Potočnjak iz Jugoslovenskog odbora, Mihailo Gavri'lović, diplomatski kor, Miloš Parenta, profesor iz Zadra, odaslanik Narodnog veća za Zadar, Rab(an) i Rijeku, ruski vojni ataše Artamanov takođe.

Dilema gde će i kako biti stvorena nova jugoslovenska vlada, da li u Parizu, Ženevi ili Beogradu, i time manifestovano jedinstvo i nastanak nove države, već je bila rešena - i među, većinom zbunjenim, jugoslovenskim političarima i državicima nastalo je opuštanje i olakšanje.

Nekoliko dana po Pašićevom dolasku u prestonicu radikalna "Samouprava" donela je u dva nastavka (14. i 15. decembra) sa potpisom "prof. M. Parenta", Pašićev spoljnopolitički program pod naslovom "Nova naša spoljna orijentacija".²

U taj spoljnopolitički program je duboko utkana realnost ruske revolucije 1917. godine, kao i neizvesnost njenih domaćaja. On eksplicite beleži oslobađanje od slovenskih vizija nove države i njenu potpunu preorijentaciju na Zapad. Međutim, ima u tome programu potpune identifikacije sa Zapadom, i onog izrazito fatalističkog osećanja i vere koje je do tada karakterisalo vezanost za

Carsku Rusiju kao veliku, moćnu slovensku zaštitnicu. Podloga te identifikacije sa Zapadom bilo je ono staro osećanje nemoći nagomilavano dugogodišnjom pozicijom potpune životne blokiranosti na Balkanu, nemoći da se bude potpuno slobodan i samostalan u svojoj evropskoj funkciji. To perpetuirano osećanje je u mnogome u potonjim godinama određivalo stavove vodećih ljudi Radikalne stranke prema Sovjetskoj Rusiji, kada su se oni za to pitali. (Pre svega N. Pašića i ljudi iz najužeg vodstva stranke koji su kreirali spoljnopolitičku doktrinu i vodili spoljnu politiku).

U trenutku kada je nastajao ovaj program preovlađivala je žilava težnja da se na spoljnjem i unutrašnjem političkom prostoru zacrti do kraja kao neko umetničko delo nove jugoslovenske države, kao jedinstvena iznutra, sa definisanim evropskom misijom, ovoga puta dvostrukom stražarskom funkcijom i to demokratskom od prodora Nemačke prema Istoku i prodoru Istoka prema Zapadu. Tako se tu Sovjetska Rusija ukazivala kao fatamorganična varijanta imperijalne Carske Rusije.

Tri činioca, veli se tu (u tom programu), odlučuju o međunarodnim vezama što spajaju pojedine narode i države. To su plemensko srodstvo, duhovno srodstvo i zajednica interesa. Za prvo, plemensko srodstvo se kaže da "imalo je u predkulturno i u polukulturno doba odsutan značaj u međunarodnim odnosima: u kulturno pak doba značaj mu je mnogo manji... I ovaj rat to je jasno dokazao". Stoga će "kao i u ovome ratu, tako još više nakon iskustva stečenog u njima, srpski ili jugoslovenski narod, imati da određuje svoje međunarodne veze prema duhovnom srodstvu i prema zajednici interesa".³

Tu se prijateljstvo i savez sa francuskim narodima ukazuje kao osnovna i trajna podloga jugoslovenskih međunarodnih diplomatskih odnosa. S jedne strane pristajanjem uz demokratska načela i ideale slobode, bratstva i jednakosti, a s druge strane zajednicom interesa po principu "neposredni sused ne može obično biti prijateljem, nego susedov sused", odnosno "interesi se neposrednih suseda često kose. Naprotiv pobočni se susedi obično vrlo dobro slažu..."⁴ Pa se tu izvodila čitava analiza zajednice interesa u odnosu na moguće varijante imperijalne politike Italije i Nemačke. U osnovu je postavljena novonastajuća jugoslovenska država kao država jednog malog naroda, bez težnji za kolonijama, za svetskim gospodstvom, svetskom ekonomijom, koji traži potpunu slobodu za razvoj svoje političke i ekonomske samostalnosti i svojih narodnih osobina; kao takav on nikome ne stoji na putu.

Drugi lanac duhovnog srodstva i zajednice interesa, ali i plemenskog srodstva, se u ovom novom projektu spoljne orijentacije vidi u vezivanju za češki i poljski narod, koji su opet stvoreni sa nekim evropskim misijama (odnosno njihove države). Oni treba da tvore "...bedem, koji ima da bude uperen i protiv njemačkog prodiranja na Istok, i protiv ruske ekspanzije na Zapad. Taj je bedem koliko odbrana sviju malih naroda u srednjoj Evropi, a u prvome redu naravno samih sebe od svačije imperijalističke pohlepnosti, toliko i kula građanske slobode, bratstva i jednakosti u srcu Evrope. Ta tri demokratska naroda ostvaruju

u srcu Evrope, drugo žarište slobode, narodne i građanske, jer je prvim ostala Francuska, od doba velike revolucije".⁵ Dalje se proširuje taj "trojni lanac" na Grčku i Rumuniju i razlaže osnovna zajednice interesa sa njima.⁶

"Rusija" je u ovoj izukrštanjoj zajednici interesa, u kojoj su se ipak jasno razlikovali prijatelji od neprijatelja, bila ne direktan, već mogući indirektan neprijatelj; kao sila koja bi mogla da ugrozi Poljake i Čehe s jedne strane, i Rumune s druge. "Ideja je bila da se trojni, dotično četvorni savez malih naroda u srcu Evrope pretvara u petorni savez... Tada bi se linijski četvorni bedem od Baltičkog do Egejskog mora pretvorio u trokutni bedem... do Crnog Mora".⁷

Tako se Rusija u neposrednoj i daljoj prošlosti slikala negativnim bojama: u nju su se polagale nade u spas i oslobođenje, u tome su se doživjela gorka razočarenja, mnogo puta se ostajalo "na cedilu", autokratska Rusija išla je ne toliko za narodnim koliko za dinastičkim interesima, "autokratska Rusija nije mnogo ljubila naš demokratski narod", ona je stvarala san-stefanski ugovor itd. Zatim se ističe da je "rat promenio ideje u međunarodnim odnosima, te i orijentaciju u sklapanju prijateljstva i saveza. Mi ne dobijamo potpunu slobodu i samostalnost, veli se tu, od čije imperijalističke pomoći, niti u ime slovenstva i pravoslavlja, već od pobjeda demokratskih načela, a možda i upravo s obzirom na slom Rusije i njena panrusizma, preobraženoga u odru panslavizma. Radi toga nas naša politička orijentacija ne smije više voditi put Istoka i put slovenske Rusije, već put Zapada, put velikih demokratskih naroda".⁸ Podloga ovoga je trebalo da bude "naš narod" koji je duboko demokratski, slobodarski - "ne trpi ropstva i pokroviteljstva", koji je primio i ljubi zapadnu kulturu", koji je verski tolerantan.

Ovi su se planovi i rešenja, iako su sada računali sa realnošću postojanja nove jugoslovenske države - svojom suštinom nastavljali na lanac ideje koje je Pašić stvarao tokom rata u raznim svojim planovima i projekcijama - u potrazi za evropskim kontekstom, za nekom evropskom misijom, nove jugoslovenske države koja je trebalo da se stvori.⁹ Na ovako postavljenim osnovama odsustvo Rusije se počelo koristiti u glavnom pravcu borbe protiv Italije, za svaki pedelj jugoslovenske zemlje koji je ova sebi prema londonskom ugovoru prisvajala. Odsustvo Rusije je oslobodilo Evropu bremena strateških interesa prema njoj, pa se u jesen 1918. godine i na stranicama radikalne "Samouprave" može naći pokoji kamenčić za mozaik složene borbe sa saveznicima protiv Italije: jedan od njih je isticanje da je Italija dobila Londonski ugovor pozivajući se na opasnost kojoj bi je izložilo stvaranje ruskih pomorskih baza na istočnom primorju Jadrana. "Danas kad Rusija ne postoji više, ni kao sila ni kao saveznica, ugovor potpisan u njeno ime ili protivu nje nema svojega razloga za opstanak".¹⁰

U ovakvim planovima i projektima za ocrtavanje "neke evropske misije" sada već postojeće jugoslovenske države, pogled na Sovjetsku Rusiju se gubilo kao pogled u mračnu rupu bez dna.

Nešto pre Pašićevog povratka u zemlju, radikalna "Samouprava" je na početku svog ponovnog izlaženja u otadžbini, ispisala na svojim stranicama seriju članaka o prijateljima-saveznicima, malim i velikim, kao i neprijateljima. Tu se

formiralo jedno slobodnije radikalno mišljenje o ulozi Rusije kako u tek završenom ratu, tako i o njenom trenutnom stanju, ali i o njenoj budućoj ulozi.¹¹

Pošto mačem još nije bila presečena spoljnopolićka orijentacija - koja je predstavljala temelj radikalnog opredeljenja prema Sovjetskoj Rusiji u narednim godinama - uloga Rusije u ratu, sve do izbijanja boljševićke revolucije, se ovde interpretirala na krajnje blagonaklon način, a prisutno je kao i uvek, bez obzira na ideološka određenja prema njoj, ushićenje za plemenitost i blagodarnost ruskog čoveka. Polazište je te pozitivne interpretacije, Srbiji i njenoj diplomatiji, a i ostalim Jugoslovenima, draga ruska težnja da "Nemačku baci na leđa" i posebno spreći njen prodor na Balkan.¹² Ratna sudbina Rusije se takođe vidi krajnje blagonaklono zbog njene požrtvovanosti, njenih ogromnih naprezanja. Na početak revolucije u Rusiji do boljševićkog zauzimanja vlasti se gleda kao na ozbiljno ugrožavanje pozicija sila Sporazuma (Antante), ali je prvenstveni kriterijum za pozitivno njeno ocenjivanje činjenica da je izražavala spremnost da i dalje ofanzivno opstoji u borbi protiv Nemačke, za celinu savezničkih stvari.¹³

Mnogo je nade polagano, na raznim jugoslovenskim stranama, i naročito kod srpske radikalne vlade, u demokratsku Rusiju posle izbijanja februarske revolucije 1917. godine, koja je trebalo da na blagonakloniji način gleda na jugoslovensko ujedinjenje. Pašić koji je sa apsolutnom pažnjom i pedantnošću pratio događaje u njoj, sondirao uvek teren u svim pravcima u kojima je mogao prema tekućim promenama (instrukcije Spalajkoviću, upotreba socijalista, specijalnih emisara, organizovanje dobrovoljaca, njihova upotreba),¹⁴ cenio je krajem oktobra 1917, neposredno pred svoj put na savezničku konfederaciju u Pariz, situaciju ovako: "...U Rusiji pak, u Petrogradu, opet je nastupila borba između 'sovjeta radničkih i vojnih' i Privremene Ruske Vlade. Izgleda da nastupa poslednja faza nereda. Iza koga će nastati jaća vlast koja će razjuriti boljševike, ili anarhija sa krajnjim elementima, koji traže mir pošto poto".¹⁵ Nekoliko dana kasnije počeli su da stižu prvi opisi boljševićkog zauzimanja vlasti u Petrogradu.¹⁶

Tako se jedno negativno određenje prema Sovjetskoj Rusiji, kao zemlji anarhije i terora, može pratiti kao lajt - motiv kod Pašića i Radikala. Ta predstava je građena i na stranicama radikalne "Samouprave" u jesen 1918, tokom 1919. godine sa dosta konsekvencnosti. Razvodnjavala ju je recidivna "plemenska srodnost", naklonost, blagodarnost prema "velikoj slovenskoj duši ruskog naroda".¹⁷

Tako se Sovjetska Rusija videla kao zemlja koja je u težnji za mirom "pošto poto" sklopila jedan sramni mir (Brest-litovski), izdala savezničku stvar, prestala biti nacionalna, nije uspeła biti demokratska, zagazila u anarhiju i teror.¹⁸

Novoj jugoslovenskoj državi je tako nađena nova evropska misija - ona nije više trebalo da bude predstraža slovenstva na Jadranu, već slobodnom voljom Jugoslovena, u trenutku odsustva Rusije, i nasuprot volji ne samo neprijatelja nego i saveznika, formirana zajednica u tradiciji zapadnoevropskih demokratija, kao deo onoga što je docnije bilo poznato kao "ceinture slave" oko Nemačke i "sanitarni kordon" prema Rusiji. Ovoj dubokoj preorijentaciji od Istoka ka Za-

padu duguje se dosta, bez obzira na ideološke predrasude, od negativne slike koja se formirala o Sovjetskoj Rusiji kao zemlji anarhije i terora.¹⁹

Važan element u negativnom određenju prema Sovjetskoj Rusiji nastao je nešto kasnije u samoj zemlji. Budući da je bila projektovana kao demokratska, ona je radikale i Pašića uskoro suočila sa "boljševičkim pokretom" - (ponekad se govorilo i o revoluciji) - na domaćoj političkoj sceni, na izborima, u skupštini, na ulicama. Stalni strah da bi neko eventualno predstavništvo Sovjeta u zemlji bilo centrala za okupljanje komunista i ostalih rusofila bitno je uticala na negativan stav prema Sovjetskoj Rusiji, pa je Jugoslavija često gubila korak i sa Zapadom na koji se toliko naslanjala.

NAPOMENE

1. Samouprava, br. 12 (petak, 30. novembar) 1918, 1 str. "G. Pašić u Dubrovniku".
2. Samouprava, br. 13 (subota 1. decembar/14.dec.) 1918. br. 14 (nedelja 2. dec./15.dec.) 1918. Uvodnik: I Nova naša spoljna orijentacija. II Nova naša spoljna orijentacija.
3. Samouprava, br. 13 (1.dec./14.dec.) 1918. Uvodnik: "Nova naša spoljna orijentacija" I.
4. Isto.
5. Samouprava, br. 14 (2.dec./15.dec.) 1918. Uvodnik II deo (1-2 strana)
6. Isto.
7. Isto (str.2)
8. Isto.
9. M. Ekmečić, "Predgovor" jugoslovenskom prevodu A.DŽ.P.Tejlorovog dela "Borba za prevlast u Evropi 1948-1918, Sarajevo 1968, str. 5-23.
10. Samouprava, br. 17 (30.januar/12.feb.) 1918. Uvodnik: "Jadranska ravnoteža".
11. Samouprava, br.
br. 4 - (22.nov/5.dec.) 1918, uvodnik, "Naši saveznici" I
br. 6 - (24.nov./7.dec.) 1918, uvodnik "Naši saveznici:"
II(Engleska)
br. 7 - (25.nov./8.dec.) 1918, uvodnik, "Naši saveznici"
III(Severna Amerika) 1-2 str.
br. 8 - (26.nov./9.dec.) 1918, str. 1-2. "Naši Saveznici", IV
(Rusija)

br. 9 - (27.nov./10.dec.) 1918, str. 1-2. uvodnik, "Naši saveznici" V (Francuska)
 br.10 - (28.nov./11.dec.) 1918, uvodnik, "Naši saveznici" VI, (Belgija)
 br.11 - (29.nov./12.dec.) 1918, uvodnik, "Naši saveznici", VII (Rumunija)
 br.16 - (5.dec./18.dec.) 1918, uvodnik, "Naši saveznici", VIII (Grčka)
 br.20 - (8.dec./21.dec.) 1918, "Naši neprijatelji" I (Austro-ugarska)
 br.24 - (12.dec./25.dec.) 1918 "Naši neprijatelji" II (Nemačka)
 br.35 - 1918, uvodnik "Naši neprijatelji" III (Turska)
 br.40 - (31.dec.1918/13.jan.) 1919, uvodnik, "Naši neprijatelji" IV (Bugarska)

12. Vidi nap. 9.

13. Kao nap. 11. Posebno br. 8 Samouprave.

14. Arhiv Srbije (AS) - fond Ministarstva inostranih dela (MID):
 A. Petrogradsko poslanstvo: F - (21-26). god. 1917, 1918, 1919; B. Političko odeljenje (PO), strogo poverljiva arhiva 1917, 1918, fasc. XII, dos. II.; C. Članci: Bogumil Hrabak, K. Džambozovski, Srpska socijaldemokratija partija na Solunskom frontu u Solunu i na Krfu 1916-1918, Istorijski glasnik, 1961, 1-4, 151-197; Bogumil Hrabak, Rad Pašićevog pouzdanika u Rusiji dr Radoslava Jovanovića za vreme oktobarske socijalističke revolucije; Jugoslovenska udruženja u Rusiji od kraja 1917. do kraja 1918. godine. Arhivski almanah, 1958, 1, 127-157; Bogumil Hrabak, Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918-1919, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, 1966, 4, 239-281; Bogumil Hrabak, Komiteti u jugoslovenskoj dobrovoljačkoj vojsci u Rusiji 1917. godine. Istorija XX veka, Zbornik radova, 1962, III, 277-343; Bogumil Hrabak, Srpski socijalisti u izbeglištvu prema promenama u Rusiji 1917-1918. godine Istorijski glasnik, 1964, 53-98; Bogumil Hrabak, Pokušaj srpske vlade da politički koristi socijaldemokrate 1917-1918. godine, Arhivski almanah, 1962, 4, 17-134.

15. AS, MID, (fond) PO - Str.Pov.arhiva 1917, fasc. XII, dos. II, dok. Str.Pov.br. 566: Pašić - Ministru inostranih dela, Solun exp. 27/X 1917.

16. AS, MID, PO - Str.Pov. 1917, 1918, fasc. XII, dos. II, str.pov.izveštaji M. Spaljkovića posle 27. okt. 1917.

17. Vidi nap. 11.
18. Vidi nap. 11. i 14.
19. Vuk Vinaver, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1919-1929. Pitanje priznanja SSSR-a i uspostavljanje jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa. Istorija XX veka, sveska VII, Beograd 1965.*
 - Vuk Vinaver, *O spoljnopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije 1920-1925, Zbornik Matice srpske, br. 44, 1966.*
 - Vuk Vinaver, *Prilog istoriji sovjetsko-jugoslovenskih odnosa 1929-1934, Istorijski glasnik, br. 1, Beograd 1968.*
 - Vuk Vinaver, *Ugrožavanje Jugoslavije 1919-1921. godine, Vojno-istorijski glasnik (VIG), br. 1, Beograd 1968.*
 - Vuk Vinaver, *O jugoslovensko-sovjetskoj trgovini između dva rata, Pregled, br. 1219, Sarajevo 1967.*

SUMMARY

Russia in the Yugoslav Foreign Policy Project of Nikola Pašić (autumn 1918.)

The article presents the history of inception of Pashich's project concerning the international-political orientation of newly-founded Yugoslav state. It also deals with the contents of the project in the basis of which lies the crucial shift of orientation from relying on the East - on Russia, towards relying on the West - on the great democratic peoples of Western Europe. From the strategic point of view, the new Yugoslav state was given a two-fold function: on one side, it was one of the states in the "Slav chain" round Germany (the future revenge-seeking power - state), and on the other, one of the states of "sanitary cordon" towards Soviet Russia.

The article also shows how closely Pashich followed the sequence of events in Tzar Russia from February to October Revolution, as well as a short line of creation of the negative image of new Bolshevik Russia. In Pashich's opinion, it was the absence of Russia as a great power which led to the creation of Yugoslav state, thus unburdening Europe from the strategic interest towards the East. The principles that the new state adopted in its shift of orientation towards the West were: the kinship of mind and the union of interest.